

Előszó

Az e könyvvel kapcsolatos kutatás, illetve a könyv megírásának egyik legélvezetesebb mozzanata az volt, hogy figyelhettem a reakciót barátaimon, kollégáimon vagy pusztán csak tökéletesen ismeretlen embereken, amikor megemlítettem nekik, hogy a politika és az igazság kapcsolatát kutatom. Szinte minden alkalommal a reakció figyelemre méltóan hasonló volt: ideges kis nevetés, majd „akkor ez nem lesz túlságosan vastag könyv”. Úgy tűnik, a közfelfogás szerint a politika – és különösen a hivatásos politikusok kormányzása – becestelen, félrevezető és hamis. Figyelembe véve a választott politikusok gyakorta abszurd, önérdékű viselkedését, nem nehéz meglátni, hogy mi az oka az ilyen vélekedéseknek. „Azt mondják, amiről azt gondolják, hogy az ember hallani akarja, hogy azt tegye, amit ők akarnak.” Mintha bizony nem mindenki ugyanezt játszaná a mindennapokban; azt mondjuk másoknak, amit szerintünk hallani akarnak, hogy ezzel valamiképpen alakítsuk a viselkedésüket.

Ám a politika sokkal szélesebb, sokkal több, mint a kormányok és a hivatásos politikusok tevékenysége. A politika áthatja az élet minden területét a leginkább nyilvánostól a leginkább privátig és intimig. És minél jobban figyeltem, úgy értem, *valóban* figyeltem, annál világosabbá vált, hogy az igazság – legalábbis az igazságra benyújtott igények és ellenigények – a politika minden területét behálózza az egyénitől a globálisig. Sőt tovább megyek, és magam is igényt jelentek be az igazságra (ami magától értetődően vitatható): a politika lényege az igazságháborúk örök, egymást átfedő sorozata, amelyeket azért vívnak, hogy általuk befolyásolni lehessen az egyének viselkedését, attitűdjeit és identitását. Ezek az igazságháborúk sokféle formát öltenek, kiváltójuk pedig a számtalan területen egymással versenyző igények az igazságra; ilyen területek a politikai ideológia, a vallásos hiedelmek és gyakorlatok, a tudományos felfedezés, a logika alkalmazása, a filozófiai ideálok, az erkölcsi keretek, a közgazdasági elmélet, a termékreklám, a kulturális normák és még nagyon sok minden más.

A globális válságok tovább fokozzák az igazságháborúk hevességét, amelyek fellelhetők e válságok gyökereinél, tekintettel a potenciálisan hatalmas emberi, környezeti és gazdasági költségekre, valamint az ezek kapcsán egymással versengő érdekekre. A három választott válság, amely e könyv tárgyát képezi – a klímaváltozás, a katonai beavatkozás és a globális pénzügyi válság –, megvilágítja annak a folyamatnak a különböző aspektusait, ahogy az igazságot létrehozzák, bemutatják és alkalmazzák, valamint vita tárgyává teszik, miközben sokféle módon formálódik az életünk, illetve biztatást kapunk arra, hogy mi magunk is alakítsuk azt. A dolgot tovább bonyolítja az a mód, ahogy a nyelvet felhasználják ebben a folyamatban. A nyelv nem csupán leírja a társas világot, amelyben élünk, de *alkotja* is azt. Hasonlóképpen a nyelv nem csupán leírja az igazságot, de arra is alkalmas, hogy segítségével az igazságot létrehozzák, illetve specifikus kontextusokban alakítsák. A huszonegyedik századi igazságháborúk tanulmányozásával nem az a célom, hogy Önnek, az Olvasónak bemutassam, hogy *mi* az igazság ezek közül. Inkább arra teszek kísérletet, hogy miként és milyen mértékben jön létre, marad fenn és válik vita tárgyává abban a folyamatban, amely alakítja azt, ahogy az emberek saját magukat, a nagy politikai válságokat és az e kettő közötti kapcsolatot értelmezik.

Bevezetés

Válságok korát éljük. Természetesen sokféle válság van, ám az a három, amely e könyv figyelmének középpontjában áll – a klímaváltozás, a katonai beavatkozás és a pénzügyi válság –, a közvélekedés szerint kiterjedését tekintve globális, súlyosságát tekintve pedig potenciálisan apokaliptikus. E válságok közös vonása, hogy a politikai vezetők számára ösztönzést és igazolást jelentenek, hogy egyre inkább átvegyék milliók, sőt milliárdok élete felett az irányítást a közpolitikai aktusok és az erőforrások biztosítása, illetve megvonása útján. E válságok további új dimenziót kölcsönöznek Harold Lasswell híres aforizmájának, amely szerint a politika lényege, hogy ki kap mit, mikor és hogyan,^[1] már abban az értelemben, hogy ezek a döntések specifikus igazságverziókra és az azokból fakadó politikai prioritásokra épülnek. Például az olyan ideológiák, mint a kapitalizmus és a szocializmus, igénnyel lépnek fel a tekintetben, hogy mi „igaz”, ami aztán alakítja a viselkedést és előírja, hogy mi számít etikus gyakorlatnak. A dolgokat tovább bonyolítja, hogy erős érdekcsoportok – bankok, multinacionális vállalatok, környezetvédelmi szervezetek és mások – egyre hatékonyabb lobbihálózatokat hoznak létre, amelyek eltérő mértékben ugyan, de aláássák a demokratikus folyamatokat.

E válságokra válaszul az ökológiai, társadalmi és gazdasági kérdések teljes spektrumában a háborús nyelvezet egyre nagyobb szerepet játszik; háború a terror ellen, háború a felmelegedés ellen, háború az inség ellen, háború a bankárok bónusza ellen, háború a pazarlás ellen, háború a népirtásban bűnös vezetők ellen. Minden egyes új háború cáfolja Clausewitz meghatározását, amely szerint a háború csupán a politika folytatása más eszközökkel, és alátámasztja Michel Foucault fordított definícióját, amely szerint „a politika a háború folytatása más eszközökkel”.^[2] Az „igazság” az a csatatér, amelyen a globális politikának ez a háborúja zajlik. Például, amikor 2008-ban a világ pénzügyi rendszerét

lökéshullámok tépték darabokra, és így alakult ki a történelem legkiterjedtebb gazdasági válsága, kezdetben a reakciók között a tagadással, csodálkozással, még több tagadással és hitetlenkedéssel lehetett találkozni, amelyet aztán gyorsan felváltott a pánik, a kétségbeesés, a fokozatos elfogadás, a tervek gyártása, hogy az ilyen válságok a jövőben ne fordulhassanak elő, és az általános igény a felelősség tisztázására. Hogyan fordulhatott elő, hogy senki nem figyelt fel a válság jövetelére? Hová tűnt a rengeteg pénz? Ki a felelős?

Az azóta eltelt években számtalan tanulmány tett kísérletet arra, hogy megértse, miért alakult ki hirtelen és meglepetésszerűen a pénzhiány, valamint a hatalmas volumenű rossz adósság, amelyet soha nem lehet visszafizetni. Egy hozzávetőleges válasz szerint az állami és magánadósságok szintje több éven keresztül emelkedett, amelyet mind újabb pénzügyi termékek és eljárások ösztönöztek. Lényegében egy egyre ingatagabb adósságtorony épült, amelyben hitel rakódott hitelre, miközben néhány biztosítási konglomerátum arra fogadott, hogy az épület egyre magasabbra emelkedik. De nem ez történt.

A várakozásokkal vagy talán azok naiv feltételezésével ellentétben, akiknek a munkája, az otthona és a jövője múltott azon, hogy az adósságtorony képes a végtelenségig emelkedni, az épület alapját nem arany, ezüst vagy bármilyen más „reális” értékből készült szilárd anyag jelentette. Az adósságtorony csupán illúziókra alapozott igazságverziókból épült; az illúzió központi eleme az volt, hogy a szakértő közgazdászok és pénzemberek tudják, mit csinálnak és kézben tartják az eseményeket. A politikai küzdőtértől a háztartásokig a hit, hogy a jó idők folytatódnak, legalább annyira erős volt, mint a pénzpiacokon. Mindenki azt akarta, hogy ez igaz legyen, és a túlnyomó többség nem vett tudomást arról a néhány szkeptikus hangról, amelyek vették a bátorságot, hogy megjegyezzék, ez nem lehetséges.

Mi hát az „igazság” az amerikai és a brit gazdaság állapotáról 2006 és 2008 között? E kérdést illetően, csak úgy, mint az e könyvben tárgyalt többivel kapcsolatban, félreteszem azt az elképzelést, hogy lenne egy univerzális, egyértelmű és mindent meghatározó igazság, amely csak arra vár, hogy felfedezzék. Amikor az igazság formálásáról és maguk számára történő kisajátításáról van szó, a kormányok, az erős nemzeti és nemzetközi intézmények – amelyeket olyan döntéshozók irányítanak, akik nagy hatalom birtokosai – a saját realitásukon belül mozognak, amelyet az önérdék, a nemzeti érdek (néha), az ideológia és a hatalom, illetve a pozíciók megtartásának a vágya együttesen motivál. Amikor Paris Welch, egy jelzáloghitel-közvetítő Kaliforniából 2006 januárjában levelet írt az amerikai pénzügyi szabályozó hatóságoknak, amelyben kifejtette aggodalmait a kockázatos hitelezési

eljárásokból fakadó veszélyekkel és azok lehetséges következményeivel szemben, a következőképpen fogalmazott: „számítsanak következményekre, számítsanak árverezésekre, számítsanak rémtörténetekre”.^[3] Nem vettek róla tudomást, aggodalmait félresöpörték.

Könnyű a tények ismeretében és az internetes böngészők birtokában utólag összeállítani a prófétai hangok katalógusát, amelyek megjósolták a katasztrófát. A történelem azt mutatja, legalábbis hozzávetőleges kalkulációk alapján, hogy Welchnek és számos más megszólalónak visszamenőleg megállapíthatóan igaza volt, míg a globális gazdaság leghatalmasabb alakjai közül néhánynak nem volt igaza. Akkor hát miért is utasították el akkoriban őket? Hasonló kérdéseket lehet feltenni és vitatkozni a különböző igazságverziókról más nagy válság esetében is: szükség van-e katonai beavatkozásra, hogy megakadályozzuk nagyszámú emberélet elpusztítását diktátorok keze által, vagy szükség van-e arra, hogy globális szén-dioxid-adót vessünk ki eszközként a globális felmelegedés csökkentése érdekében. Következésképpen ez a könyv az igazságháborúk természetével foglalkozik a nemzetközi politikai szintéren, illetve azzal, hogy az igazságra bejelentett igények és ellenigények milyen szerepet játszanak az emberi identitás, az attitűdök és a viselkedés alakításában.

IGAZSÁG, AZ IGAZSÁGVERZIÓK ÉS IGAZSÁGREZSIMEK

Az igazságháborúk léte nem öncélú, valójában kulcsszerepet játszanak a viselkedés irányításában; először a hatalom közvetlen gyakorlása révén, és másodsor – árnyaltabban és közvetettebb módon – azáltal, hogy hatásokra, illetve ösztönzésekre az egyének az igazságverzióhoz igazodva viselkednek, illetve alakítják identitásukat. Továbbá az etika a közös elem, amely összeköti az igazságverziókat, a hatalom gyakorlását és a személyes választást abban a vonatkozásban, ahogy valamely egyén a saját identitását alakítja; a helyes dolgot cselekszi – és ellenáll a helytelennek – ebben a bonyolult világban.

Talán a legnagyobb nehézség, ami mindenki előtt ott tornyosul, aki elemezni, vitatkozni, vagy az igazsággal mint témával bármiképpen foglalkozni akar, az időtlen kihívás, hogy megértsük, egyáltalán mit is jelent ez a szó. Minden hírlevélben, minden újságban számtalan igényt jelentenek be az igazságra, amely amúgy többféle területet is felölel. Például az igazság mint valamiképpen vitathatatlan tény, vagy logikai lépések sorozata; az igazság mint bizonyított tudományos meglátás; az ideológiai igazság, amely *de facto* elutasítja és megcáfolja az ellenfeleit; a megfigyelésen alapuló igazság („láttam, ezért muszáj, hogy igaz legyen”, amelyet előszeretettel alkalmaznak mint megközelítést, amikor földönkívüliek rabolnak el embereket, illetve lásd még további összeesküvés-elméleteket); a hiten alapuló vallásos igazság, amelynek minden híve a szembenállókat a hiedelmeikkel, illetve az alternatívákat eretneknek és eretnekségnek tartja; az aspiráción alapuló igazság („remélem, igaz”); az igazság mint filozófiai egység, amelynek saját élete van, és csupán arra vár, hogy felfedezzék; a szemantikai igazság (mondatok, amelyeknek belső logikája van) stb. A lehetőségek sora végtelen.

Ez a könyv az igazság fogalmával és a belföldön, valamint a nemzetközi politikai küzdőtéren történő alkalmazásával foglalkozik, de nem áll szándékában beazonosítani és igényt formálni az igazságra. Elutasítom azt a lehetőséget, hogy lenne egyetlen, minden fölé emelkedő igazság, amelyet egyszerűen csak fel kellene fedezni; az igazságot mindig vitatják, és ráadásul nem csak egyetlen alapon. Ehelyett inkább megvizsgálók néhányat azon lehetőségek közül, ahogy az igazságra támasztott *igények* megjelennek; közülük idővel néhány egyes társadalmakban olyan mértékű elfogadásnak és tiszteletnek örvend, hogy megszerzik maguknak azt a státuszt, amelyet Michel Foucault igazság*rezsimnek* nevezett.^[4]

Az itt igazság*rezsimnek* tekintett jelenség olyan mértékű társadalmi, intézményi és kormányzati – sőt talán globális – dominanciának örvend, hogy hívei számára érvényessége nem képezheti vita tárgyát; ilyen lehet például a demokrácia, amely azonban az ellenfelei szerint illegitim, bírálható, elutasítható, módosítható és aláásható.

Az igazságháborúk célja végső soron – hogy a George W. Bush és Tony Blair által Irak vonatkozásában népszerűsített formulát kölcsönözzem (az előző azt állította, hogy ez a szándéka, az utóbbi azt állította, hogy nem, ámde ezt tette) – nem más, mint a rezsimváltás. Arról van tehát szó, hogy egy bizonyos igazság*rezsimet* támogattunk, vagy megváltoztattunk, mert egy másikat részesítünk előnyben. Például a Greenpeace vagy a klímaváltozással foglalkozó kormányközi testület (IPCC)

vitába száll a nagy olajtársaságoknak a klímaváltozásra vonatkozó igazságverziójával. A következő fejezetekben bemutatom, hogy a sokféle és egymással fedésben lévő igazságkonceptiókat miként alkalmazzák a politikai küzdőtéren: tárgyalni fogom az igazságra megfogalmazott tudományos igényeket és ellenigényeket a klímaváltozás kapcsán, a feltételezett „reális” okokat, amelyek alapján a kormányok más országokban katonai beavatkozás mellett döntenek vagy nem döntenek, és végül az „igazságot” a globális pénzügyi válsággal kapcsolatban.

De mi az, ami az ilyen nyilatkozatokat esetenként igazzá vagy hamissá teszi? Vajon akkor beszélünk erről, ha az ajánlatok összhangban vannak a tényként ismert dolgokkal? Vagy ha egy nyilatkozat minden elemének külső és belső logikája van? Vagy a kontextuson múlik, amelyben az igazságra igényt jelentenek be, netán vita tárgyává teszik? Ez alatt a következőket értem: vajon beszélhetünk-e tudományos igazságról függetlenül a társadalomtudományi igazságoktól, vagy az ezoterikusabb, filozófiai vagy teológiai koncepcióktól, arról, hogy mi az igazság, netán hogy lehet-e egyáltalán az ilyen igényeket egyféleképpen megítélni? Elég néhány felületes kérdés, hogy belássuk, egy ilyen könyv keretei között semmi értelme annak, hogy egy mindenre kiterjedő, értelmes és a politika világában alkalmazható igazságdefiníciót keressünk. Alighanem értelmetlen lenne még az is, ha egy egész életen át keresnénk ilyet, ha meggondoljuk, hogy a filozófusok azóta keresik az igazság jelentését, amióta az első ember egy vádra valami ilyesmit felelt: „Istenemre, nem én tettem, ez az igazság!” A vita akkor fordult komolyra, amikor a vádlója így válaszolt: „Ő tette, én láttam.”

A különböző gondolati iskolák különböző kritériumoktól tették függővé, hogy valamit igaznak nevezhessünk.^[5] Néhányak számára a megértés az igazság fontos komponense. Ha egy bizonyos vita egyes aspektusait nem értjük, nem lehetséges megállapítanunk, hogy a vitázó felek melyikének van igaza. Még ha mindennel tisztában is vagyunk, akkor is előfordulhat, hogy a vitázó felek mindegyike magáénak mondhatja az igazság valamely részletét, de csak egy részét, attól függően, hogy miként döntünk, ezt miként ítéljük vagy határozzuk meg. Vagy, ahogy az ötödik században Szent Ágoston állította: a keresztény ember számára a (vallásos igazság) megismerés(e) a hit révén valósul meg; a hit szabja meg azokat a paramétereket, amelyek alapján valami igaz lehet. Ám ez a felfogás nem is lehetne távolabb attól, ahogy a különböző modern felfogások az igazságról és a tudásról vélekednek; e felfogások szerint ezek olyan tudományos folyamatok eredményeként születnek meg, amelyekben kitüntetett jelentősége van a bizonyításnak és a megállapítások megismételhetőségének.

Sok ember véli úgy, hogy a globális felmelegedés igaz, netán hamis, anélkül hogy egyetlen tudományos írást olvasott volna a témában. Ezekről az emberekről talán helyesebb lenne azt állítani, hogy a hitüket gyakorolják, vagy megbíznak azokban, akik olvastak, vagy éppenséggel írtak ilyen munkákat, és ezért jobb helyzetben vannak, hogy az igazságról vagy hamisságról nyilatkozzanak – legalábbis a szó tudományos értelmében. Talán vannak olyanok, akik számára valamely álláspont elfoglalása az ilyen vitákban inkább a világról szól, *amilyennek ők ideálisan látni szeretnék*, mint a valóságról, amelyet maguk előtt látnak. Más szavakkal, talán jobban érdekli őket az igazság, amely politikai ideológia, hit vagy remény formáját ölti, mint az igazság, azaz olyasvalami, amit be lehet bizonyítani. Ez elég nyugtalanító gondolat, ha arra gondolunk, hogy az öngyilkos merényletek, mint katonai taktika, egyes csoportokban növekvő népszerűségnek örvendenek. Nézzünk kétféle eljárást az igazság megközelítésére a múlt századból, amely egyszerre lehet hasznos vagy haszontalan, ha a huszonegyedik századi válságokat jellemző igazságháborúkat tanulmányozzuk: a nyelvben megjelenő igazság, valamint az identitásban és viselkedésben megjelenő igazság.